

Pääkirjoitus

Lisääntymisen sosiologiaa

Riikka Homanen ja Marianne Mäkelin

Westermarck-seuran julkaisemassa sosiologisessa verkkomediassa *Ilmiössä* (<https://ilmiomedia.fi/>) toteutetaan tänä syksynä lisääntymis-, syntyvyys- ja perheaiheinen teemaviikko viikolla 50. Teemaviikkoja on Ilmiössä toteutettu aikaisemminkin, kuten AntroBlogin kanssa yhteistyössä toteutettu Kuolema-teemaviikko (<https://ilmiomedia.fi/teemaviikko-kuolema/>). Teemaviikon aikana Ilmiössä julkaistaan päivittäin uusi artikkeli lisääntymisestä, sen tulevaisuudesta ja paradokseista. Lisääntyminen on mitä ajankohtaisin aihe. Syntyvyyden lasku ja perheellistymisen myöhentyminen huolettavat erityisesti läntisessä maailmassa. Ilman uusia sukupolvia elämän muut alat ja instituutiot, kuten hoiva, työ, tuotanto, koulutus ja kulttuuri surkastuvat. Toisaalta, ympäristön kestokyvyn ja muiden elollisten olentojen kannalta, väestönkasvu onkin yhteiskunnallinen ongelma.

Lapsensaannin myöhentyminen lisää avustetun teknologian käyttöä ja kannustaa uusien teknologioiden kehittämiseen. Samalla jälkeläisten avustetusta hankkimisesta on tullut miljoonien erojen ylikansallista yritystoimintaa. Ymmärrys vanhemmuudesta ja sukulaisuudesta myös moninaistuu, kun geneettis-biologinen yhteys perhesuhteen

perustana murtuu, esimerkiksi erilaisten lahjasukusoluhoidojen ja sijaissynnytysjärjestelyjen kautta. Lisääntymisen väestöpoliittinen sääntely ja tukeminen sekä moninaisten perheiden, kuten sateenkaari-, lisääntymisteknologia-, adoptio-, uus- ja maahanmuuttajaperheiden, lisääntymisoikeudet herättävät julkisia kiistoja.

Ajankohtaisuudestaan huolimatta lisääntyminen on alituttu ja -teoretisoitu aihe, niin yhteiskuntatieteellisesti kuin luonnontieteellisestikin. Ensimmäisenä kattavana lisääntymisbiologian kuvauksena pidetty Francis Hugh Adam Marshallin *Physiology of Reproduction* ilmestyi verrattain myöhään, vasta 1910 (Longmans). Sosiaalitieteellisen ajattelun keskiöön lisääntymisen nostivat yhteiskuntatieteellisen lisääntymistutkimuksen nykyklassikot, kuten Rayna Rapp, Faye Ginsburg, Marilyn Strathern ja Sarah Franklin, vasta niinkin myöhään kuin 1980- ja 1990-luvun taitteessa.

Sosiologiassa on toki puhuttu lisääntymisestä uusintamisen merkityksessä jo pitkään (englannin sana *reproduction* viittaa kumpaankin). Erityisesti feminististen sosiologioiden ansiosta naistapaiset työt, kuten kotityöt ja hoiva, on otettu keskuste-

luun yhteiskuntaa, sen järjestyksiä ja instituutioita mahdollistavina ja ylläpitävinä toimintoina ja käytäntöinä. Biologinen uusintaminen, fyysisten jälkeläisten ja kudostason elämän aikaansaaminen, sen sijaan on jäänyt tutkimuksellisesti syrjään. Annette Weiner (*The Reproductive Model in Trobriand Society, Mankind* 11/1978) esitti jo vuonna 1978, että syy tähän on se, että lisääntymistä on ajateltu ”vain biologiana”: ilmiönä, joka vain tapahtuu niin kuin tapahtuu luonnon lakien mukaan. Tällainen ajattelu piilottaa näkyviltä sen, että lisääntymistä ja sen käytäntöjä ohjailevat pitkälle erilaiset intersektionaaliset valtasuhteet ja intressit.

Lisääntymisen kasvavan teknologisoitumisen myötä käy yhä vaikeammaksi ajatella lisääntymistä jotenkin sosiaalisesta maailmasta irrallisena asiana. Lisääntymisen sosiologian keskeisenä tehtäväkenttänä onkin ollut pohtia teknologian ja yhteiskunnan sekä biologian ja sosiaalisen suhdetta, yhteenkietoutumista ja toisikseen tuleamista. Teknologiat muuntavat lisääntymisen biologiaa itsessään: monesta biologisesti mahdotomana pidetystä asiasta onkin tullut mahdollista. Esimerkiksi koeputkihedelmöityksen onnistumiseen eivät monet uskoneet ennen ensimmäisen koeputkilapsen, Louise Brownin, syntymää vuonna 1978, saatikka että neljässä seuraavassa vuosikymmenessä koeputkihedelmöityshoitojen avulla syntyy arviolta kahdeksan miljoonaa lasta. Toisaalta lisääntymisbiologisten prosessien perustoille ja avulla on rakennettu erilaisia sosiaalisia ja kulttuurisia järjestelmiä ja organisaatioita, kuten sukulaisuutta ja poliittisia järjestelmiä.

Lisääntymisteknologioiden ja -tieteen kehitykseen, hyväksymiseen, sääntelyyn, markkinointamiseen ja käytön yleistymiseen liittyy yhteiskunnallisia, kulttuurisia ja poliittisia muutoksia. Teknologia, kuten biologiakaan, ei determinoi sosiaalisia tai kulttuurisia käytäntöjä tai prosesseja. Esimerkiksi ilman biologisen sukulaisuuden

erityisen vahvaa kulttuurista arvostusta koeputkihedelmöitys, sukusolulahjoitus tai sijaissynnytys tuskin kävisivät kenenkään järkeen, varsinkin kun niihin liittyy niin monia epävarmuuksia, terveydellisiä ja eettisiä huolia sekä suuria kustannuksia. Koeputkihedelmöitysteknologia ei ole syy biologisen jälkeläisen kaipuuseen sen enempää kuin Nike on syy kenkiin, kuten Sarah Franklin (2013, *After IVF*, University of Cambridge) asian muotoilee.

Sen lisäksi, että lisääntymisen sosiologia on kiinnostunut siitä, mitä lisääntyminen oikein *on* ja miten jaottelu sosiaalisen ja biologisen lisääntymisen välillä menettää merkityksensä, se on kiinnostunut myös siitä, mitä lisääntyminen *tekee*. Lisääntymisen tulevaisuus ja sen paradoksit – jännitteet lisääntymisoikeudenmukaisuuden, väestökontrollin ja ekologisen kestokyvyn tavoitteiden välillä – ovat monimutkaisia ja olennaisesti suhteellisia ja suhteissa sekä rakenteissa määrittyviä ilmiöitä. Sellaisina niitä tulisi myös tutkia.

Kukaan ei oikeastaan tarkkaan tiedä, minkälainen vyyhti asioita on nopeasti laskevan suomalaisen syntyvyyden takana. Amerikkalaisessa kontekstissa asiaa tutkinut Laura Briggs (2017, *How All Politics Became Reproductive Politics*, University of California Press) lähtee hakemaan vastausta poliittisista muutoksista. Hän esittää, että kaikki politiikka on nykyään lisääntymispolitiikkaa. Samalla kun työelämän kurjistuneet, sukupuolistuneet käytännöt ajavat ihmisiä viivyttämään perheellistymistä, oikeistohallitukset ajavat alas kotitalouksien ja perheiden palveluja ja tukia. Tällainen politiikka osuu pahiten naisiin ja eritoten rodullistettuihin ja köyhiin naisiin.

Naisia on historiallisesti myös aina syyllistetty ja otettu väestöpoliittisen toiminnan pääasiallisiksi kohteiksi jos jonkinlaisissa ”väestökriiseissä”. Michelle Murphy (2018, *Making Kin Not Population*, Prickly Paradigm Press) kirjoittaa

siitä, miten on identifioitavissa 90 ylikansallista yhtiötä, jotka ovat vastuussa kahdesta kolmasosasta viimeisen 150 vuoden aikaisista kasvihuonepäästöistä. Silti vahvimmin julkisuudessa on esillä väestömäärän ja lisääntymisen vaikutukset ilmastonmuutokseen, vaikka ei ole olemassa näyttöön perustuvaa mallia, joka olisi onnistunut laskemaan tai ennustamaan *yksin* ihmisten määrän vaikutusta ympäristöön. Väestökontrollia, ilmastonmuutosta ja globaalin etelän naisia tutkinut Jade Sasser (2018, *On Infertile Ground*, New York University Press) esittää, että paikalliset kontekstit, yksityisten ihmisten, valtioiden ja yhtiöiden resurssien kulutus, saastuttavat teknologiat sekä sotilaallisten operaatioiden ympäristövaikutukset tekevät tällaisen mallin luomisen mahdottomaksi.

Tämä ei tietenkään tarkoita, etteivätkö väestömäärä ja ilmastonmuutos olisi liitoksissa toisiinsa vaan että asia on huomattavasti mutkikkaampi kuin usein ymmärretään. Miksi ihmisten määrä ja naisten kohdut nostetaan poliittisen huolen ja toimenpiteiden keskiöön ilman kiinnittämistä laajempaa huomiota ja vaatimuksia liittyen kapitalismin uudelleenjärjestämiseen, kolonialismiin, kansallisvaltion ja patriarkaattiin? Mitkä laajemat käytännöt, kontekstit ja rakenteet ovat erilaisen perheiden perustamiseen liittyvien päätösten taustalla? Näihin ja muihin vastaaviin kysymyksiin lisääntymisen sosiologia pyrkii vastaamaan. Jos onnistuimme pääkirjoituksellamme herättämään kiinnostuksesi lisääntymisen sosiologiaa kohtaan, seuraa *Ilmiön* lisääntymisteemaviikko!

* * *

Numeron avaa Anne Laihon ja Pia Vuolannon artikkeli hoitotieteen ja sukupuolentutkimuksen suhteesta hoitotieteellisessä tutkimuksessa. He kysyvät, miten sukupuolta hoitotieteen alalla jäsennetään ja millaisia muotoja sukupuoli ja sukupuolentutkimus saavat hoitotieteessä. Aineistona

artikkelissa on Hoitotiede-lehden artikkelit vuosilta 2000–2017. Hoitotieteen tutkimus heijastaa sitä, miten suotavaa ja mahdollista on tarkastella sukupuolta naisemmistöisellä tieteenalalla, joka on monin tavoin kytköksissä maskuliiniseksi määrittyvään tiedontuotantoon. Analyysinsä perusteella kirjoittajat esittävät, että sukupuolentutkimus ei ole juurtunut suomalaiseen hoitotieteen tutkimukseen, sillä artikkeleissa sukupuolinäkökulma jää ohueksi ja feminististä teoriaa ei hyödynnetä johdonmukaisesti eikä laajasti. Kansainvälisessä kontekstissa tilanne on erilainen.

Tarja Aaltosen, Lea Henrikssonin, Tiina Tiilikan, Heli Valokiven ja Minna Zechnerin metodologisessa artikkelissa tarkastellaan maisemaa kerronnallisena resurssina omaelämäkertakirjoituksissa. Kirjoittajat yhdistävät kertomuksen tutkimuksen näkökulman sosiaalitieteelliseen elämänkerätutkimukseen. Tarkasteltavana aineistona on Elämän konkari -kirjoituskilpailuun osallistuneiden 60–65-vuotiaiden omaelämäkerrallisissa teksteissä. Analyysissä he hyödyntävät David Hermanin neljää kerronnallisuuden ulottuvuutta: tilanteisuutta, ajallisuutta, juonellisia käännekohtia ja kokemuksellisuutta. Maisema näyttäytyy aineistossa usein toistuvana, monikerroksisena ja rikkaana kerronnan keinona. Analyysi paljasti maiseman yllätyksellisiä ja henkilökohtaisia kerroksia tuoden esiin myös kätkeytyjä maisemia.

Älypuhelimien muokkaama kasvokkainen vuorovaikutus on Sanna Raudaskosken, Eerik Manneren ja Satu Valkosen artikkelin aihe. Artikkelin luo synteesiä kirjoittajien aiempien tutkimusten tuloksista sekä esittää uutta empiiristä analyysiä heidän aiempien teoreettisten mallinnustensa tueksi. Artikkelin esittelee kaksi uutta käsitettä kuvaamaan älypuhelimien muokkaamaa kasvokkaista vuorovaikutusta: 1) *tahmea medialaite* ja 2) *sivustakatsojan pimento*. Tahmea medialaite kuvastaa tilanteita, joissa älypuheliminta käyttävää henkilöä on hankala saada mukaan tai pitää mu-

kana kasvokkaisessa keskustelussa. Sivustakatsojan pimennolla kirjoittajat tarkoittavat sitä, että sivustakatsojan on vaikea tietää, mitä älypuheliimen käyttäjä pieniruutuisella laitteellaan tekee tai sitä, missä vaiheessa tekeminen on ja onko hänen toimintaansa soveliasta keskeyttää.

Jarkko Kosonen, Alisa Puustinen ja Teemu Tallberg käsittelevät artikkelissaan siviilipalvelusvelvollisten ja reservistä eroavien kokemuksia ja käsityksiä asevelvollisuudesta ja maanpuolustuksesta. Haastatteluihin perustuva tutkimus osoittaa, että maanpuolustustutkimuksessa yleisesti käytetyn maanpuolustustahdon sijaan olisikin osuvampaa puhua maanpuolustussuhteesta, joka jäsentää kansalaisen suhdetta maanpuolustukseen ja valtiolliseen turvallisuuteen moninaisesti. Tutkimuksen perusteella ihmisten henkilökohtainen maanpuolustussuhde ei ole sidoksissa aseelliseen maanpuolustukseen tai asepalveluksen suorittamiseen. Tulosten mukaan kansalaisuuteen koetaan kuuluvan velvollisuus osallistua maanpuolustuksen ja yhteiskunnan turvaamisen tehtäviin, mutta osa haluaa hakea omaa rooliaan asevelvollisuussotilaan sijaan yhteiskunnan kokonaisturvallisuuden toimijoina.